

आहार देणे: श्रीनिधी शेतात खाद्य टिपायला करायला शिकल्यानंतर मुक्त श्रेणीत आपले अन्न परसबागेतून सहजपणे उचलू शकते. अतिरिक्त खाद्य घरामागील अंगणात उपलब्ध असलेल्या अन्न आधारावर अवलंबून असते. सामान्यतः मुक्त श्रेणीतील पक्षी त्यांची प्रथिनांची गरज स्कॅव्हेंजिंगद्वारे पूर्ण करू शकतात, त्यामुळे पक्ष्यांना तृणधान्ये (बाजरी, नाचणी, ज्वारी, कोरा, तुटलेला तांदूळ, तांदूळ पॉलिश, तांदळाचा कोंडा इ.) खाऊ घालणे उत्पादन टिकवून ठेवण्यासाठी नेहमीच फायदेशीर ठरते. हे धान्य दररोज संध्याकाळी (10-20 ग्रॅम/पक्षी) देऊ शकतात. पूरक आहाराचे स्वरूप संगोपनाच्या उद्देशावर अवलंबून असते. मांसाच्या उद्देशाने, पक्ष्यांना व्यावसायिक ब्रॉयलर/लेयर चिक फीड देण्याचे सुचवले आहे. जर संगोपनाचा उद्देश अंडी उत्पादनासाठी असेल तर पक्ष्यांनी मोठ्या प्रमाणात मुक्त-श्रेणी परिस्थितीत उपलब्ध अन्नावर अवलंबून राहावे. चांगले उत्पादन मिळविण्यासाठी 20 आठवडे वयाच्या 1.9 ते 2.0 किलो आणि 40 आठवड्यांच्या वयात 2200-2300 ग्रॅम पुलेटचे (मादी) इष्टतम वजन मिळविण्याची काळजी घेतली पाहिजे. शरीराचे वजन कमी/जास्त केल्याने एकूण अंड्याचे उत्पादन कमी होऊ शकते. कॅल्शियमच्या स्रोतांद्वारे (चुना पावडर, शेल ग्रिट, स्टोन ग्रिट इ.) @3-4 ग्रॅम/पक्षी/दिवस पूरक करून तुटलेली/कवच नसलेल्या अंड्याचे प्रमाण कमी करता येते.



श्रीनिधी कोंबडीची अंडी

आरोग्यची काळजी: मुक्त-श्रेणी व्यवस्थापन अंतर्गत पक्ष्यांना प्रभावित करणारा सर्वात महत्वाचा रोग म्हणजे राणीखेत रोग. रात्रीच्या निवारामध्ये हवेशीर वातावरण, आवश्यक प्रकाश आणि भक्षकांपासून संरक्षण असावे. रात्रीच्या निवाऱ्यासाठी वापरण्यात येणारी सामग्री जसे की लाकूड आणि बांबू बाह्य परजीवींना लपण्याची चांगली जागा देते. त्यामुळे रात्रीच्या निवाऱ्याची वेळोवेळी स्वच्छता करणे आवश्यक आहे. पिल्ले मुक्त श्रेणीत फिरत असल्याने परोपजीवी प्रादुर्भाव होण्याची शक्यता असते. 2-3 महिन्यांच्या अंतराने जंतनाशक करणे आवश्यक आहे. मुक्त श्रेणीच्या परिस्थितीत प्रौढ श्रीनिधी पक्ष्यांना सहा महिन्यांच्या अंतराने, शक्यतो उन्हाळा सुरू होण्यापूर्वी एक लसीकरण राणीखेत रोगाविरुद्ध केले पाहिजे. श्रीनिधीसह परिसरातील स्थानिक पक्ष्यांचे लसीकरण करण्याची शिफारस केली जाते.

तक्ता-3. शेतकऱ्यांच्या शेतात श्रीनिधी पक्ष्यांची कामगिरी

वय (आठवडा)	स्त्री	पुरुष
हॅच वजन	34.65±0.22	45.12±0.34
आठवडा 4	115.24±3.68	370.24±6.45
आठवडा 8	400.25±5.61	1257.56±5.23
आठवडा 12	648.56±4.34	1423.67±5.78
आठवडा 16	890±5.13	2050.45±3.23
आठवडा 28	1240±4.78	3100±5.07
आठवडा 32	1390±4.98	3198±4.78
आठवडा 36	1440±6.45	3198±4.78
आठवडा 44	1530.45±5.45	3357.78±5.78
आठवडा 48	1590.69±4.67	3400.45±4.56
आठवडा 52	1670.45±6.78	3420.50±3.56

पुरवठा

प्रजननयोग्य अंडी: परसातील कुक्कुट/देशी पक्ष्यांच्या अंड्यांना नेहमीच मागणी असते. परसातील कोंबडीच्या अंड्याचा भाव रु. 120/डझन आणि शोभेच्या पक्ष्यांची अंडी रु. 60/ डझन प्रमाणे तसेच कोंबडीची, बटेर आणि बदकांची प्रजननयोग्य अंडी रु.10/अंडी, रु. 1.5/अंडे आणि रु 6/अंडे. हे ICAR-CCARI मध्ये उपलब्ध आहे आणि सर्व कामकाजाच्या दिवसांत मिळू शकते.

पिल्ले: एक दिवसाच्या कोंबड्यांच्या पिलांची किंमत जाती प्रमाणे आहेत. 1 दिवसाच्या पिलांची किंमत रु.30 अशी आहे आणि त्यात दर आठवड्या नंतर रु. 10 जोडले जातात. बदक आणि लहान पक्षी देखील उपलब्ध आहेत.

लेखक

डॉ. निबेदिता नायक,
शास्त्रज्ञ, पोल्ट्री सायन्स

डॉ. अमिया रंजन साहू,
शास्त्रज्ञ, प्राणी अनुवंशशास्त्र आणि प्रजनन

डॉ. शिरीष डी. नारनवरे,
वरिष्ठ शास्त्रज्ञ (वेटी. पॅथॉलॉजी) आणि
विभाग प्रमुख (पशु व मत्स्य विज्ञान)

श्री नारायण गावस (प्रकल्प सहाय्यक) आणि

श्री सिद्धेश कोरगावकर (वायपी-1) पीएसपी

सचिवीय सहाय्य
श्री सिद्धार्थ मराठे, सीटीओ

द्वारे प्रकाशित

डॉ परवीन कुमार

निदेशक, ICAR - CCARI. Old Goa
गोवा-403402, दूरध्वनी-0832-2284678

ईमेल: director.ccari@icar.gov.in

संकेतस्थळ: <http://www.icargoa.res.in>

तांत्रिक सहाय्य आणि रचना-श्री विश्वजीत प्रजापती



भा.कृ.अनु.प.-केंद्रीय तटीय कृषि

अनुसंधान संस्थान

एला, ओल्ड गोवा 403402 गोवा (भारत)

(आई.एस.ओ. प्रमाणित संगठन)



परिचय

शहरी भागात अंडी आणि कोंबडीच्या मांसाचा दरडोई वापर अनुक्रमे 100-150 अंडी आणि 3-5 किलो मांस आहे, तर ग्रामीण भागात 5-20 अंडी आणि 750 ग्रॅम मांस आहे. ग्रामीण/आदिवासी भागात पोल्ट्री उत्पादने त्यांच्या अनुपलब्धतेमुळे महाग आहेत. आपल्या देशातील ग्रामीण कुटुंबे मुख्य अन्न म्हणून तांदूळ किंवा गहू खातात, ज्यामध्ये भरपूर ऊर्जा असते आणि प्रथिने कमी असतात ज्यामुळे ग्रामीण लोकांमध्ये प्रोटीनची कमतरता असते. प्रथिनांच्या कमतरतेमुळे मुलांमध्ये वाढ बरोबर होत नाही तसेच रोग प्रतिकारशक्ती कमी होते, विशेषतः गरोदर स्त्रिया, बाळाला दूध पाजणाऱ्या माता आणि वाढत्या मुलांमध्ये. ग्रामीण/आदिवासी भागातील परसबाग "नॅचरल फूड बेस" (गळून पडलेले धान्य, कीटक, गांडुळे, स्वयंपाकघरातील कचरा, हिरवे गवत इ.) ह्यांनी समृद्ध आहेत. या टाकाऊ अन्नपदार्थांचे पौष्टिकदृष्ट्या संतुलित आणि स्वादिष्ट अंडी आणि कोंबडीच्या मांसामध्ये रूपांतर करून मानवी अन्न साखळीत पुनर्नवीनीकरण केले जाऊ शकते. ग्रामीण भागातील परसबागेत कोंबडीच्या सुधारित जातींचे संगोपन केल्याने घरगुती उत्पादन म्हणून अंडी आणि मांसाची उपलब्धता वाढेल, ज्यामुळे प्रथिनांची कमी होणार नाही आणि शेतकऱ्यांना सहाय्यक उत्पन्न सुद्धा मिळेल.

श्रीनिधी, ह्या कुक्कुटपालन प्रकल्प संचालनालयाने विशिष्ट प्रजनन धोरणाचा अवलंब करून विकसित केलेल्या दुहेरी उद्देशाच्या कोंबडीच्या जातीमध्ये देशी कोंबडीपेक्षा जास्त अंडी आणि मांस उत्पादन करण्याची क्षमता आहे. श्रीनिधी पक्ष्यांमध्ये "नैसर्गिक रीत्या उपलब्ध अन्नाला उच्च दर्जाचे प्रथिनामध्ये परिवर्तित करण्याची क्षमता आहे. श्रीनिधी पक्ष्याच्या महत्वाच्या वैशिष्ट्यांमध्ये खालील गोष्टींचा समावेश आहे.

- आकर्षक-बहु-रंगीत पिसारा
- भक्षकांपासून दूर पळण्यासाठी लांब पाय
- उच्च रोगप्रतिकारक क्षमता व कमी पौष्टिक आहारावर कार्य करण्याची क्षमता
- देशी कोंबड्यांपेक्षा वेगाने वाढतात

ज्या भागात भरपूर नैसर्गिक खाद्य संसाधने उपलब्ध आहेत, त्या ठिकाणी अंडी आणि मांसाच्या उद्देशाने 10-20 पक्षी पाळले जाऊ शकतात. स्थानिक मागणी मांसासाठी असल्यास, सधन/अर्धकेंद्रित प्रणाली अंतर्गत पक्षी मोठ्या प्रमाणात पाळले जाऊ शकतात. मूलतः, श्रीनिधीची एक दिवसाची पिल्ले 6 आठवड्यांपर्यंत नर्सरी व्यवस्थापनाखाली पाळणे आवश्यक आहे आणि 6 आठवड्यांच्या वयानंतर त्यांना मोकळ्या जागेत सोडणे आवश्यक आहे.



श्रीनिधी पिलांचे पालनपोषण

I. पिल्लांचे व्यवस्थापन

आवश्यक तापमान, संतुलित आहार आणि भक्षकांपासून संरक्षण देण्यासाठी ऋतूनुसार श्रीनिधी पिलांना उबवणुकीपासून ते 4/6 आठवडे वयापर्यंत ब्रूडिंग आवश्यक आहे.

ब्रूडर्स: पिल्ले ठेवण्यापूर्वी, चांगल्या प्रतीचे केर साहित्य जसे (तांदळाची भुसी/ लाकडांची भुसी/भुईमूगाची भुसी ह्यांचा जमिनीवर 2-3 इंच जाडीचा थर पसरवा व जुने वर्तमानपत्र केरावर ठेवावे. धातूचे किंवा लाकडी ब्रूडर वापरले जाऊ शकतात आणि सामान्यतः इलेक्ट्रिकल बल्ब 2 वॅट्स/प्रति पिल्लांसाठी उष्णतेचे स्रोत म्हणून वापरले जातात. एक फूट उंचीच्या चिक गार्डच्या साहाय्याने उष्णतेच्या स्रोताभोवती पिल्लांच्या हालचालीवर मर्यादा घालता येतात. उच्च ब्रूडर तापमानात कोंबड्यांची पिल्ले एकामेका पासून दूर जातात, तर कमी तापमानात पक्षी ब्रूडरखाली जमा होतात. ब्रूडरमध्ये पिल्ले एकसमान पसरणे इष्टतम ब्रूडिंग तापमान दर्शवते.

चारा: नर्सरी व्यवस्थापनांतर्गत पक्ष्यांचे संगोपन करताना सर्व पोषक घटक असलेले संपूर्ण संतुलित खाद्य द्यावे. ब्रूडरमध्ये फीडर

आणि ट्रिंक्सची पर्यायी व्यवस्था करावी. सुरुवातीचे दोन दिवस मका बारीक करून ब्रूडरमध्ये वर्तमानपत्रावर पसरवावा. यामुळे पिलांना जमिनीवरून धान्य उचलण्याची सवय होते. सर्व पक्ष्यांना सहज खाद्य उपलब्ध होईल याची खात्री करणे महत्वाचे आहे. आहार दररोज दिला पाहिजे. नर्सरीच्या संगोपनात, श्रीनिधी पिल्लांना 2550 kcal ऊर्जा, 18% प्रथिने, 0.85% लाइसिन, 0.36% मेथियोनीन, 0.35% उपलब्ध फॉस्फोरस आणि 0.7% कॅल्शियमची आवश्यकता असते. वरील पोषक तत्वांची पूर्तता करण्यासाठी स्थानिक पातळीवर उपलब्ध खाद्य घटकांचा वापर करून आहार तयार केला जाऊ शकतो (तक्ता-1). व्यावसायिकरित्या उपलब्ध असलेले लेयर उत्पादक खाद्य किंवा ब्रॉयलर फीड वयाच्या सुरुवातीच्या 6 आठवड्यांमध्ये दिले जाऊ शकते.

तक्ता-1. शेतकरी खालीलप्रमाणे खाद्य घटकांचे मिश्रण करून खाद्य बनवू शकतात:

मका/बाजरी/ज्वारी/नाचणी/तुटलेला तांदूळ इ.	50 भाग
तांदळाचा कोंडा/गव्हाचा कोंडा/डी-तेलयुक्त तांदळाचा कोंडा इ.	20 भाग
सोयाबीन पेंड/ भुईमूग पेंड/ सूर्यफूल पेंड/ टिल केक/ जवसाचा केक	28 भाग
व्हिटॅमिन आणि खनिज मिश्रण	2 भाग

आरोग्याची काळजी: श्रीनिधीची रोगप्रतिकारक क्षमता चांगली असली तरी त्यांना राणीखेत रोग आणि फाउल पॉक्स पासून संरक्षण आवश्यक आहे. लसीकरणाचे वेळापत्रक तक्ता-2 मध्ये दिलेले आहे.

तक्ता-2. श्रीनिधी कोंबडीसाठी लसीकरण कार्यक्रम

वय	लसीचे नाव	स्स्ट्रेन	डोस	मार्ग
हॅचरी मध्ये				
1 दिवस	मॅरेक्स रोग	HVT	0.20 मि.ली	त्वचेखालील इंजेक्शन
नर्सरी मध्ये				

5 दिवस	राणीखेत रोग	लासोटा	एक थेंब	डोळा
14" दिवस	संसर्गजन्य बर्सल रोग	जॉर्जिया	एक थेंब	तोंडी
21 दिवस	पॉक्स	फाउल पॉक्स	0.20 मि.ली	स्नायूमधे किंवा त्वचेखालील इंजेक्शन
28 दिवस	राणीखेत रोग	लासोटा	एक थेंब	डोळा
फील्ड मध्ये				
9" आठवडा	राणीखेत रोग*	R2B	0.50 मि.ली	त्वचेखालील इंजेक्शन
12 आठवडा	पॉक्स*	फाउल पॉक्स	0.20 मि.ली	त्वचेखालील इंजेक्शन

* या दोन लसी प्रत्येक 6 महिन्यांच्या अंतराने पुन्हा करा

II. मुक्त श्रेणी व्यवस्थापन

6 आठवड्यांच्या वयात, पक्षी शरीराचे वजन 450-550 ग्रॅम गाठतात (तक्ता-3). हे पक्षी 10-20 पक्षी प्रति घराच्या आधारे परसबागेत मुक्त-श्रेणीच्या परिस्थितीत आणि उपलब्ध नैसर्गिक खाद्य आधारावर सोडले जाऊ शकतात. पक्ष्यांना दिवसा चारा काढण्यासाठी सोडले जाते तर रात्री त्यांना रात्रीच्या निवान्यात ठेवले जाते. पक्ष्यांना रात्रीच्या आश्रयस्थानातून सोडण्यापूर्वी दररोज शुद्ध पिण्याचे पाणी दिले पाहिजे. शरीराचे किमान वजन 2.5 ते 3.0 किलोपर्यंत पोहोचल्यानंतर कधीही नर विकले जाऊ शकतात. श्रीनिधीच्या मादी पक्षी फ्री-रेंज परिस्थितीत प्रति वर्ष सरासरी 140-150 अंडी घालतात.



6 आठवड्यांची श्रीनिधीची पिल्ले